

DERLEME / REVIEW

COVID-19 Pandemisi ve Sosyal Damgalama

COVID-19 Pandemia and Social Stigmatization

Melike ERTEM, Dr. Öğr. Üyesi

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Hemşirelikte Öğretim Anabilim Dalı

Kabul tarihi/Accepted: 23.05.2020

İletişim/Correspondence:

Melike ERTEM, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü, Çiğli-
İzmir, Türkiye.

E-posta: melike_yonder@hotmail.com

Özet

Sağlıkta damgalama, belli bir hastalık tanısı alan kişi ya da gruba, hastalığın görüldüğü alanlara yönelik olumsuz nitelikte yani itibarsızlaştırıcı ve ayrımcı tutumları ifade etmektedir. Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına almış olan COVID-19 pandemisi nedeniyle damgalayıcı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Özellikle; tanı alan hastalar ve bu hastaların yakınları, hastalara yakın olan kişiler, sağlık çalışanları, sağlık kurumları, ülkeler, bölgeler, mahalleler, yurtdışı seyahatinden dönen bireyler ve Asya ırkı gibi gruplar özellikle damgalamaya ve mikroagresyona maruz kalabileceği belirtilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da suçluluk, utanma, geleceğe yönelik endişeler ile birlikte hem kendisine hem de çevresindekilere yönelik yoğun öfke duyguları ile zarar verme düşünceleri ortaya çıkabileceği ve bu nedenle psikolojik sağlığı tehdit edebildiği bildirilmektedir. Bu bağlamda damgalamanın azaltılması, engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve müdahalelerin planlanması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, damgalama, infodemi, mikroagresyon

Abstract

Stigma in health refers to the negative or discriminatory attitudes towards the person or group diagnosed with a particular disease, the areas where the disease occurs. Today, because of the COVID-19 pandemic, which has influenced the whole world, the risk of social stigmatization reappears. Especially; It is stated that patients diagnosed and their relatives, people close to the patients, healthcare professionals, health institutions, countries, regions, neighborhoods, individuals returning from abroad and Asian race may be exposed to stigma and microaggression. As a result of this situation, it is reported that, along with guilt, shame, and worries about the future, intense feelings of anger and harm to both her and her surroundings may arise and threaten psychological health. In this context, it is very important to take the necessary measures to prevent stigmatization, to prevent stigmatization and to plan the interventions.

Keywords: COVID-19, stigmatization, infodemi, microaggression.

Giriş

Damgalanma (stigmatizasyon) kavramı "sahip oldukları farklı bir özelliğe yönelik kişi ya da grubun haksız muamelesi" olarak tanımlanmaktadır (Abioye, Omotayo & Alakija, 2011; Goffman, 2014). Damgalama kavramı etimolojik olarak ilk kez Eski Yunanca'da delik, delmek, yara, iz anlamlarında kullanılmış olup, günümüzde de bu tanıma benzer şekilde aşağılanma ve itibar azalması anlamında kullanılmaktadır (Goffman, 1963). Damgalanan birey, toplumsal bakış açısına göre istenmeyen veya itibarının azalmasıyla karakterize bir durum deneyimler (Dhingra & Khan, 2010). Damgalanan kişi, değersizlik duygusunu içselleştirerek, sosyal ilişkilerden kaçınma, utanma ve suçluluk gibi duygusal ve tepkisel yanıtlar geliştirir (Courtwright & Turner, 2010).

Sağlıkta damgalama ise, belli bir hastalık tanısı alan kişi ya da gruba, hastalığın görüldüğü alanlara yönelik olumsuz nitelikte yani itibarsızlaştırıcı ve ayrımcı tutumları ifade etmektedir. Özellikle de bulaşıcı hastalıklarda, kişiler hastalıkla ilişkilendirilen bir durum nedeniyle gerçeğe dayanmayana da gerçeğin çarpıtıldığı bilgilerle basmakalip

düşünceler geliştirebilirler. Neticede ise hedefteki insanları ayrımcılığa maruz kalarak damgalanabilmektedirler (Özmen & Erdem, 2018; WHO, 2020).

Damgalamanın çok eski dönemlerden itibaren tıbbi açıdan yoğun bir biçimde yaşandığı bilinmektedir. Özellikle geniş çaplı etkiye sahip olan bulaşıcı hastalıklarda ve ruhsal hastalıklarda toplumlar daha çok damgalama eğiliminde olmuşlardır. Ruhsal hastalığı olan kişilerin yaratıcı tarafından cezalandırıldıkları, şeytani ruhların etkisinde oldukları, çevreleri için zararlı olacaklarına ilişkin düşünce sistemi geliştirilmiştir (Geçtan, 2012; Özyiğit vd., 2004). Antik Yunan döneminden itibaren tarihsel süreç içerisinde özellikle cüzzam, veba, AIDS gibi bulaşıcı hastalıkların; hasta bireylerin herhangi bir suçu ya da günahının bir sonucu ortaya çıktığı ve bundan dolayı ilahi olarak cezalandırıldıklarına yönelik inanç geliştirildiği bilinmektedir (Gary, 2005; Özdemir, 2010). Bu nedenle hastalıklar, kötü bir durum olarak nitelendirildiğinden dolayı damgalananlar, toplumdaki diğer bireylerden ayrı tutulmuş ve değersizleştirilmiştir.

Ayrıca kanser, tüberküloz, sifiliz ve epilepsi de damgalanan hastalıklar arasında yer almıştır. Geçmiş dönemlerde tedavi edilemeyen tüberküloz, sifiliz gibi hastalıklara karşı duyulan korku ve damgalayıcı tutumların, bu hastalıkların tedavi yöntemleri bulundukça azaldığı görülmüştür (Oran & Şenuzun, 2008).

COVID-19 Salgın Süreci ve Damgalama

Günümüzde tüm dünyayı etkisi altına almış olan COVID-19 pandemisi nedeniyle sosyal damgalama riski ortaya çıkmaktadır. Özellikle; tanı alan hastalar ve bu hastaların yakınları, hastalara yakın olan kişiler, sağlık çalışanları, sağlık kurumları, ülkeler, bölgeler, mahalleler, yurtdışı seyahatinden dönen bireyler ve Asya ırkı gibi grupların özellikle damgalamaya ve mikroagresyona maruz kalabileceği belirtilmektedir (Canada Center For Occupational Health And Safety, 2020; Centers for Disease Control and Prevention, 2019; Shigemura, Ursano, Morganstein, Kurosawa & Benedek, 2020). Mikroagresyon (mikrosaldırıcılık) kavramı; günlük sözel, sözel olmayan şekilde düşmanca, aşağılayıcı veya olumsuz mesajlar olarak tanımlanmakta olup, bu mesajlar, diğer kişinin ait olduğunu algıladığı gruba göre kişileri hedef almaktadır (Canada Center For Occupational Health And Safety, 2020).

COVID-19 ile ilişkili damgalanma seviyesinin üç ana faktöre dayandığı bildirilmektedir. Bunlar; yeni olan ve hala bilinmeyen birçok hastalık olması; bilinmeyen sık sık korku duyulması ve bu korkuyu "diğerleri" ile ilişkilendirmenin kolay olmasıdır. Bu faktörler damgalayıcı nitelikteki stereotipleri de beslemektedir (Canada Center For Occupational Health And Safety, 2020).

Damgalanmanın Sosyal ve Psikolojik Etkileri

Damgalamaya maruz kalan bireyler; kendilerini ait hissettikleri toplumun bir üyesi olmadıklarını algılamaya başlayabilmektedir. Toplumdaki bireylerin ayrırtıcı tutumu nedeniyle kişi zamanla yalnızlık hissetmeye başlayarak içine kapanabilir (TPD, 2020). Sosyal izolasyon, suçluluk, yetersizlik, karamsarlık, umutsuzluk, çaresizlik gibi düşüncelerin ortaya çıkması ruhsal hastalıklar için zemin hazırlayabilmektedir. Damgalanmaya maruz kalan kişilerin büyük bir bölümünün toplumsal önyargıları ve basmakalıp düşüncelerini zamanla kendilerinin de benimseyebildiği ifade edilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da suçluluk, utanma, geleceğe yönelik endişeler ile birlikte hem kendisine hem de çevresindekilere yönelik yoğun öfke duyguları ile zarar verme düşünceleri ortaya çıkabileceği ve bu nedenle psikolojik sağlığı tehdit edebildiği bildirilmektedir (TPD, 2020; Yaman & Güngör, 2013). Damgalamanın kişi üzerinde olası ortaya çıkabilecek diğer sonuçları ise; kişilerin tedavi aramasını ve tedaviye katılımını engellemesi (Corrigan vd., 2014), sosyal destek düzeyinde azalma olması, hastalığını gizleyerek tedaviyi reddetmesi, (Oran & Şenuzun, 2008) ve de kendilerini dış dünyadan ayırarak sosyal izolasyonuna neden olmasıdır (Kadioğlu & Hotun Şahin, 2015). Damgalama, hedefteki kişiyi olumsuz yönde etkilerken aynı zamanda ailesi ve çevresindeki bireyleri de etkileyebilmektedir. Bu kişiler, sadece damgalanmış bir kişinin yakını olduğu için damgalanabilmektedirler (Goffman, 2014; Kadioğlu & Hotun Şahin, 2015). Ayrıca stigma kavramının sonuçları toplumsal zeminde ele alındığında ise; ayrırtıcı tutuma sahip olan toplumdaki bireyler, damga ve önyargılar gibi nedenler altında hedefteki kişileri bir takım hak ve menfaatlerden

mahrum bırakabilmektedir (Topkaya, 2011). Bu bağlamda damgalamanın azaltılması, engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve müdahalelerin planlanması büyük önem taşımaktadır.

"COVID-19 ile mücadele sürecinde riskli gruplara yönelik sosyal damgalamayı engelleyici müdahalelerin planlanması büyük önem taşımaktadır"

COVID-19 Sürecinde Damgalama ile Mücadele

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre, damgalamayı engellemek üzere telaffuz edilen kelimelerden çeşitli tanımlamalara kadar geniş bir yelpazede hastalığa yönelik geliştirilen her tutum önemlidir. Bu kapsamda, kullanılan kelimelerin önemine vurgu yapan DSÖ, COVID-19'a yönelik kullanılan kelimelerin, tanımlamaların damgalamayı tetikleyebileceğini, artırabileceğini belirterek, hastalığın tanımı ve hastalık sürecini tanımlamak için kullanılan vaka tanımı ve izolasyon gibi ifadelerin uygun biçimde kullanılması gerektiğini önermektedir. Aksi halde klinik testler ve karantina gibi oldukça büyük öneme sahip olan aşamaların zarar görebileceğine vurgu yapan DSÖ, bu noktada hem toplumdaki bireyler hem sağlık çalışanları hem de medyanın önemli rolleri olduğunu ifade etmektedir (UNICEF, 2020). Koronavirüs hastalığından söz ederken, kullanılan bazı kelimeler (şüpheli vaka, izolasyon) ve tanımlamalar bireyler için negatif bir anlam taşıyabilmekte ve damgalayıcı tutumları artırabilmektedir. Hali hazırda mevcut olan olumsuz düşünce kalıplarını ya da varsayımları devam ettirebilir, hastalık ve diğer etmenler arasındaki gerçek olmayan ilişkileri güçlendirebilir, yoğun korku duygusu oluşturarak damgalayıcı tutumların gelişmesine zemin hazırlayabilmektedir (TPD, 2020; UNICEF, 2020). Bu durumda; COVID-19 pozitif olan kişilere 'COVID-19 vakaları', 'kurbanlar' 'COVID-19 aileleri' ya da 'hastalıklı' şeklinde ifade edilmemesi gerektiği, bu ifadelerin yerine; "COVID-19 olan insanlar", "COVID-19 nedeniyle tedavi gören insanlar", "COVID-19'dan iyileşen insanlar" ya da "COVID-19 bulaşması sonucu hayatını kaybeden insanlar", "COVID-19 muhtemel tanısı olan" insanlar şeklinde tanımlamaların kullanılabileceğine işaret edilmektedir (TPD, 2020; UNICEF, 2020).

Bu kapsamda; bireylerin öğrendiği bilgilerin doğruluğunu güvenilir kaynaklardan sağlayabilmesi ve buna göre alınacak tedbirin, hayat kurtaran eylemlerin, erken tarama ve tedavinin öneminin vurgulanması, ayrırtıcı veya gerçek dışı bilgilerin fark edildiğinde nazik biçimde düzeltilmesi ve yayılmasına engel olunması, virüsün her toplum, ırk ve dini gruplarda yayılım gösterebileceğini ve bu nedenle bütün insanlara karşı kabullenici ve anlayışlı yaklaşılması, riskin yüksek olduğu gruplara empati gösterilmesi, bu grubun herhangi bir şekilde desteklenebilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır (Centers for Disease Control and Prevention, 2019; UNICEF, 2020).

Bu süreçte sağlık çalışanlarının ise; virüsün yayılım sürecine yönelik doğru bilgileri paylaşabilmesi, hastaların ve muhtemel teması olabilecek kişilerin mahremiyetine saygı göstermesi ve gizliliğini koruyabilmesi, korkuyu artırmadan COVID-19 hakkında farkındalık oluşturabilmesi, sosyal medyada paylaşılan görüntüler konusunda hassas olabilmesi önerilmektedir. Bu tutumlar doğrultusunda toplumda basmakalıp düşünceleri pekiştirmemelerinin önemi vurgulanmaktadır (Centers

for Disease Control and Prevention, 2019; UNICEF, 2020). Ayrıca sağlık profesyonelleri tarafından yanlış yada eksik bilgilerin giderilebilmesi için topluma yönelik eğitimlerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

“Sosyal damgalamayı ve infodemiye önleyebilmek adına hem toplumun hem de sağlık çalışanlarının önemli rolleri bulunmaktadır”

Medyanın, kolektif bilinci (toplumsal hafıza) etkileyen önemli bir araç olması sebebiyle hastalık, karantina, tedavi, bakım hizmetleri gibi önemli konularda süreç boyunca kullanılan kelime ve tanımlamalara özen göstermesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Salgınla mücadele sürecinde medyada kullanılan tanım ve telaffuzlar ve de bu tanımlamaların oluşturacağı kolektif bilinç, COVID-19 ile mücadele sürecinin ardından özellikle riskli gruba yönelik damgalayıcı tutumlara yön verebilir. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü, COVID-19'a yönelik gerçek dışı ya da hatalı bilgilerin yayılımını “infodemi” olarak tanımlamakta olup, infodeminin de hem toplumlarda panik ve korkuya sebep olabildiğini hem hastalıkla mücadeleyi güçleştirebildiğini hem de damgalamayı artırabildiğini ifade etmektedir. Bu nedenle özellikle basın yayın organlarında, sosyal medyada infodemiye önlemeye yönelik vurgu yapılmaktadır (WHO, 2020).

“Salgınla mücadele sürecinde medyada kullanılan tanım ve telaffuzlar ve de bu tanımlamaların oluşturacağı kolektif bilinç, COVID-19 ile mücadele sürecinin ardından damgalayıcı tutumları etkileyebilir”

Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Koruma ve Kontrol Merkezleri (CDC) tarafından konuya yönelik yayınlanan kontrol listesinde;

1. Hastalık yayılımının coğrafi tanımlamalarından kaçınılması,
2. Salgınla ilgili eğitim içeriği ve iletişim materyallerinde belirli bir etnik grubun kullanılmaması,
3. Medyanın damgalama riski içeren ve tek bir hedef kitleyi işaret eden içeriklerde yayın yapmamaya özen göstermesi,
4. İnsanların gerektiğinde hızla bilgiye ulaşabilecekleri sistemlerin kurulması ve böylece gerçek dışı bilgilerin önüne geçilmesi,
5. Damgalama riskini düzenli olarak gözlemleyerek takip eden bağımsız kuruluşların oluşturulması veya desteklenmesi,
6. Damgalanma önlenemediğinde bu durumdan zarar gören kişiler, gruplar için hızlı bir şekilde psikososyal destek sağlanması,
7. Damgalanan gruplarla odak grup görüşmeleri yapılarak hangi durumda, ne tür kanallarla etkilendiklerinin belirlenmesi ve ileriye dönük gerekli tedbirlerin alınabilmesi önerilmektedir.

Sonuç

Günümüzde COVID-19 pandemisi nedeniyle sosyal damgalama riski yeniden ortaya çıkmakta ve özellikle; tanı

alan hastalar ve bu hastaların yakınları, hastalara yakın olan kişiler, sağlık çalışanları, sağlık kurumları, ülkeler, bölgeler, mahalleler, yurtdışı seyahatinden dönen bireyler ve Asya ırkı gibi gruplar özellikle damgalamaya ve mikroagresyona maruz kalabileceği belirtilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak da suçluluk, utanma, geleceğe yönelik endişeler ile birlikte hem kendisine hem de çevresindekilere yönelik yoğun öfke duyguları ile zarar verme düşünceleri ortaya çıkabileceği ve bu nedenle psikolojik sağlığı tehdit edebildiği bildirilmektedir. Bu bağlamda damgalamanın azaltılması, engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve müdahalelerin planlanması büyük önem taşımaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'ne göre, damgalamayı engellemek üzere telaffuz edilen kelimelerden çeşitli tanımlamalara kadar geniş bir yelpazede hastalığa yönelik geliştirilen her tutum önemlidir. Damgalama ile mücadele sürecinde hem toplumdaki bireyler hem sağlık çalışanları, hem de medyanın önemli rolleri bulunmaktadır.

Alana Katkı

Bu derleme, COVID-19 pandemisi sürecinde sosyal damgalamaya maruz kalan ya da damgalanma riski bulunan kişi yada grupların damgalanma nedeniyle ortaya çıkan psikososyal sonuçları, tehditlerin önemine vurgu yaparak, damgalamanın engellenebilmesi için gerekli müdahaleler hakkında farkındalık kazandırmak amacıyla yazılmıştır.

Çıkar Çatışması

Bu makalede herhangi bir nakdi/aynı yardım alınmamıştır. Herhangi bir kişi ve/veya kurum ile ilgili çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Abioye, I.A., Omotayo, M.O., Alakija, W. (2011). Socio-demographic determinants of stigma among patients with pulmonary tuberculosis in Lagos, Nigeria. *Afr Health Sci*, Suppl 1:5100-4.
- Barış, Y.I. (2002). Dünyada Tüberkülozun Tarihçesi. *Toraks Dergisi*, 3(3): 338-340.
- Canada Center For Occupational Health And Safety. (2020). Coronavirus (COVID-19) Tips. Preventing Stigma. <https://www.ccohs.ca/newsletters/hsreport/issues/current.html#hsreport-ontopic>. (erişim tarihi: 09.05.2020).
- Corrigan, P.W., Druss, B.G. and Perlick, D.A., (2014). The impact of mental illness stigma on seeking and participating in mental health care. *Psychological Science in the Public Interest*, 15(2): 37-70.
- Centers for Disease Control and Prevention- COVID-19. (2019a). Reducing Stigma, <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/symptoms-testing/reducing-stigma.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- Centers for Disease Control and Prevention. (2019b). Novel coronavirus, Wuhan, China. Information for Healthcare Professionals. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-nCoV/hcp/index.html>. (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- Courtwright, A., Turner, AN. (2010). Tuberculosis and stigmatization: pathways and interventions. *Public Health Rep*, 125 Suppl 4:34-42.
- Dhingra, V.K., Khan, S.A. (2010). Sociological study on stigma among TB patients in Delhi. *Indian J Tuberc*, 57:12-8.
- Gary, F.A. (2005). Stigma: barrier to mental health care among ethnic minorities. *Issues In Mental Health Nursing*, 26(10): 979-999.
- Geçtan, E. (2012). Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar, 20. Baskı, İstanbul: Metis Yayınevi.
- Goffman, E., (2014). Damga: örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar, (Çev. L. S. Ş.Geniş), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Goffman, E., (1963). Stigma: notes on the management of spoiled identity, ABD: Prentice-Hall, Inc.
- Kadioğlu, M., Hotun Şahin, N. (2015). Stigmatizasyon (Damgalama) ve Kadın, *Sağlık ve Toplum*, 25(3): 3-9.
- Oran, N.T., Şenuzun, F. (2008). Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS stigmatı ve baş etme stratejileri, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1): 1-16.

- Özdemir, H., (2010). Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Özmen, S., Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 23(1).
- Özyiğit, Ş., Savaş, H.A., Ersoy, M.A., Yüce, S., Tutkun, H. & Sertbaş, G., (2004). Hemşirelerin ve hemşirelik öğrencilerin şizofreniye ilişkin tutumları", *Yeni Symposium*, 42(3): 105-112.
- Shigemura, J., Ursano, R. J., Morganstein, J. C., Kurosawa, M., & Benedek, D. M. (2020). Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: mental health consequences and target populations. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 74(4), 281.
- Türk Psikiyatri Derneği (2020). COVID-19 ve damgalama. <https://www.psikiyatri.org.tr/uploadFiles/243202019327-DamgalanmaCOVID.pdf>. (Erişim Tarihi: 07.05.2020).
- Topkaya, N., (2011). Psikolojik yardım alma niyetinin sosyal damgalama, tedavi korkusu, beklenen yarar, beklenen risk ve tutum faktörleriyle modellenmesi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UNICEF, WHO, IFRC. (2020). Social Stigma associated with COVID-19 <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/covid19-stigma-guide.pdf>; Johns Hopkins Center for Communication Programs, READY Network, TPD). (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- World Health Organization, UNICEF, IFFR. (2020). Social Stigma associated with COVID-19. A guide to preventing and addressing social stigma https://www.epiwin.com/sites/epiwin/files/content/attachments/2020-02-24/COVID19%20Stigma%20Guide%2024022020_1.pdf. (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- World Health Organization (2020). Novel Coronavirus(2019-nCoV) Situation Report - 13 https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200202-sitrep-13-ncov-v3.pdf?sfvrsn=195f4010_6 (Erişim Tarihi: 03.04.2020).
- Yaman, E., Güngör, H., (2013). Relationship Between Stigma Tendencies of School Administration Teachers' and Organizational Culture", *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(3): 783-797.